

MIT OLVAS A PESTI POLGÁR?

Kísérlet a Janny-család könyvtárának rekonstrukciójára¹

A 19. századi olvasáskultúra kutatóinak legtöbbször komoly forrásproblémákkal kell megküzdeniük. A magánkönyvtárakról többnyire a hagyatéki leltárak alapján kaphatunk információkat. Ezek a leltárak azonban sokszor hiányosak, vagy csupán a könyvek számát említik, így a téma elemzőinek gyakran az egykorú naplók, önéletírások szórványos megjegyzéseire,² vagy a kortárs publicisták sokszor tendenciózus, a korszak ízlését ostorozó eszmefuttatásaira kell hagyatkozniuk.³ Ritka az olyan eset, amikor egy polgárcsalád könyvtára legalább részben rekonstruálhatóvá válik. Egy budapesti orvos, Janny Gyula (1842–1916) esetében azonban felmerül annak lehetősége, hogy a jelenleg különböző közgyűjteményekben⁴, valamint a leszármazottak tulajdonában lévő könyvek alapján képet kapjunk egy pesti polgárcsalád bibliotékájáról.⁵ Az utódok által megőrzött számláknak köszönhetően pedig a könyvvásárlási szokások bemutatására is kísérletet tehetünk.

A Janny-család

A családfő, Janny Gyula 1842-ben született Székesfehérvárott.⁶ Nagyszülei még iparosok, édesapja, Janny József azonban már tanítóként dolgozott, 1872-ben a városi elemi iskolák igazgatója, s ezzel a helyi oktatásügy meghatározó alakja lett. Fia 1860-tól orvosnak tanult a bécsi egyetemen, szakmai gyakorlatát az Allgemeines Krankenhausban végezte. 1867-ben előbb szülései oklevelet kapott, majd még ugyanebben az évben sebészorvossá avatták. Egy ösztöndíjnak köszönhetően a híres sebész, Theodor Billroth mellett dolgozott két évig, majd európai tanulmányútra indult. 1871-ben telepedett le Pesten, ahol a Rókus kórházban kapott állást Lumniczer Sándor osztályán. 1874-től az Anker-biztosító orvosszakértője, 1884-től

---

1 Jelen tanulmány rövidített változata a Budapesti Történeti Múzeumban 2006. november 8-án, „A polgári kultúra változásai Pest-Budán és Budapesten – Családsikerek, sikeres generációk” címmel rendezett konferencián hangzott el. Külön köszönet illeti dr. Sternegg Mária művészettörténészt, aki lehetővé tette, hogy a magántulajdonban lévő könyvek is feldolgozásra kerüljenek.

2 Lásd például Gyáni Gábor Táncsics Eszter és Csorba Géza naplója felhasználásával készült elemzését. GYÁNI 1996. 125-152.

3 GYÁNI 2002. 338-366.

4 Iparművészeti Múzeum Kisgyűjtemény, Szókraténusz Játékmúzeum és Műhely, Országos Széchényi Könyvtár, BTM Kiscelli Múzeum Térkép-, Kézirat- és Nyomatványtár

5 Nem jelen tanulmány az első, amelyik éppen az utódok megőrző gondosságának köszönhetően jöhetett létre. Vigh Annamária a család háztartási naplót elemezve vizsgálta az életkörülményeket, életmódot, valamint a család táplálkozási szokásainak főbb jellemzőit. VIGH 1999. A Janny-család lakásának enteriőrjéről pedig lásd Horváth Hilda jelen kötetben található tanulmányát (37-58.)

6 Janny Gyula részletesebb életrajzát lásd KARASSZON – STERNEGG – ZLINSZKY 2004.

pedig az újonnan alapított Erzsébet kórház igazgató főorvosa lett. Magánpraxisa széles körben ismert volt, betegek közé tartozott például Tisza Kálmán és István, Andrássy Gyula, valamint több országgyűlési képviselő, városatya, írók és művészek. Szakmai körökben külföldön is szaktekintélynek számított, kiterjedt kapcsolatai voltak osztrák, német és angol sebészekkel. Szakmai presztízsét mutatja, hogy vadászbalesete után László főherceg kezelésére is őt kérték fel. 1903-ban fehérvári előnévvel nemesi címet kapott.

Felesége, Zlamál Gizella – aki 1874-ben házasodtak össze – apai ágon (édesapja Zlamál Vilmos, az ország első főállatorvosa volt) Morvaországból származott, édesanyja pedig egy osztrák katonatiszt lánya volt. A Janny-házaspárnak három gyermeke született: 1875-ben Gyula, 1879-ben Géza, tíz évvel később pedig Gizella lányuk. A család 1878-tól a belvárosban, a Koronaherceg utca 6. szám alatt található házban lakott, majd 1910-ben Budára, a Szent Imre Kollégium bérházába költöztek.⁷

A könyvtár főbb jellemzői

A családi könyvtárak, akárcsak tulajdonosaik, különböző életciklusokon mennek keresztül: a könyvtár kezdetben gyarapodik, majd egy-egy gyermek felnőtté válásakor, külön háztartásba költözésekor a könyvek egy része egy új családi könyvtár alapjait teremti meg, végül egy generáció kihalásakor sokszor a bibliotéka is eltűnik a tulajdonosokkal együtt. Így a családtörténettel párhuzamosan egy-egy könyvtárnak is megvan a maga szerteágazó „életrajza”. Esetünkben ez az életrajz napjainkban is folytatódik, továbbra is része a családtörténetnek, még akkor is, ha a kötetek egy része már különböző közgyűjteményeket gyarapít. Ezért elemzésünk csupán pillanatfelvétel lehet, amely a mai helyzetből visszakövetkeztetve ábrázolja a Janny-könyvtár „biblio-biográfiájának” 19. század végi, 20. század eleji állapotát.

Teljes egészében azonban még ezt a szakaszát sem tudtuk rekonstruálni a Janny-könyvtárnak, mivel az egyébként kivételes forrásadottságok mellett sem áll rendelkezésünkre minden információ a könyvtárról. A kutatás során kellett szembesültünk azzal a problémával, hogy hiába őrizték meg az utódok a könyvtárat magát, illetve a vele kapcsolatos számlákat, saját készítésű könyvjegyzékeket, ennek ellenére sok a fehér folt a könyvtár történetében. Így például nem ismerjük pontosan a könyvtár gyarapodásának dinamikáját, a könyvek beszerzésének időrendjét, vagy az olvasói ízlést befolyásoló tényezőket sem. Jelen tanulmányban mindössze arra vállalkozhatunk, hogy bemutassuk egy fővárosi orvoscsalád könyvtárának nagyobb egységeit, a főbb könyvtípusokat, valamint azok tartalmi, műfaji és nyelv szerinti megoszlását.

A könyvtár mérete – vagy legalábbis az általunk ismert része – a vizsgált időszak végén, azaz nagyjából az 1910-es évekig, mintegy 600 tételnyi könyvből, kalendáriumból és folyóiratból állt. Ez a szám természetesen jóval több kötetet takar, mivel az általunk elemzett – a különböző könyvjegyzékek, valamint a közgyűjteményekben és a család tulajdonában található könyvek feldolgozása nyomán létrehozott – számítógépes adatbázisban a többkötetes munkák (pl. egy szerző összes művének kiadásai), valamint a folyóiratok és kalendáriumok évfolyamai is egy-egy rekordot képeznek. Így összesen 454 tétel került feldolgozásra; a ma rekonstruálható családi könyvtárnak csak az a 100-120 kötetet kitevő része nem került az adatbázisba, amely Janny Gyula orvosi szakkönyveit foglalja magában. A sorozatokat, a többkötetes munkákat, valamint a periodikákat figyelembe véve így nagyjából 1000 kötetre becsülhetjük a könyvtár teljes

7 A témáról bővebben: Horváth Hilda tanulmánya (37-58.)

állományát.

Ha ez alapján megpróbáljuk elhelyezni a könyvtárat a korabeli magánkönyvtárak nagyságát tekintve, akkor György Aladár 1885-ös adatgyűjtésére, a korszak egyetlen olyan statisztikai felmérésére hagyatkozhatunk, amely a közkönyvtárak mellett a magángyűjteményekre is kiterjedt. Eszerint az „orvos, mérnök stb.” foglalkozású magánkönyvtár-tulajdonosok – mely kategória egyébként az összes válaszadó 8,2%-át tette ki – bibliotékája átlagosan 1584 kötetet tartalmazott.⁸ Ez a felmérés azonban kevésbé tekinthető reprezentatívnak, mivel az eleve csak a legalább 1000 kötetes magánkönyvtárakkal foglalkozott. Ha a skála másik végpontjának a Gyáni Gábor által elemzett középosztálybeli és nagypolgári lakásleltárakat vesszük, ahol a legnagyobb könyvtár, a Saxlehner-családé 500 kötetből állt⁹, akkor a Janny-könyvtárat valahol e két végpont között kell elhelyeznünk. Ezzel persze nem azt akarjuk sugallni, hogy az 1000-1500 kötet közötti könyvtárméret tekinthető az „átlagosnak”, azaz a polgári olvasáskultúra szempontjából reprezentatívnak, mivel e kérdés tisztázásához jóval több hasonló magánkönyvtár elemzésére lenne szükség.

Ha egy családi könyvtár összetételére vagyunk kíváncsiak, akkor nem elegendő azt osztatlan egységként kezelni, hiszen bizonyos könyvek gyakran kizárólag egy-egy családtag vagy generáció használatában voltak. Ezt esetünkben a könyvek térbeli elkülönülése is jelzi. Tudjuk például, hogy a családfő könyvei az ún. „úri” vagy „férfiszobában” kaptak helyet¹⁰, a fiúknak pedig saját könyvszekrényük volt.¹¹ A részben korábban publikált¹², részben a leszármazottak által készített könyvjegyzékek, az egyes kötetekben található tulajdonosi bejegyzések, valamint a művek tartalma alapján a gyermekek, és részben a feleség könyveit is el lehet különíteni. 18 kötetről tudjuk, hogy azok az 1875-ben született ifj. Janny Gyuláéi voltak, 44 kötet kifejezetten a legkisebb gyermek, Janny Gizella tulajdonaként azonosítható, 64-et (főleg szórakoztató ifjúsági irodalmat) a gyermekek által közösen használt könyvként tartanak számon¹³, az Iparművészeti Múzeum Kisgyűjteményében található 47 művet pedig Janny Gyulané könyveiként vették leltárba. Utóbbi, díszes bőrkötésű könyvekre jellemző leginkább az a fajta reprezentációs, berendezési tárgyi funkció, amit a polgári otthonokkal foglalkozó korabeli értekezések is gyakran említnek.¹⁴

Mindez nem jelenti azt, hogy a családtagok kizárólag a „saját” könyveiket használták, hiszen nyilván voltak több családtag által is olvasott könyvek – a családi lapokról nem is beszélve. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy – ellentétben például a Tánicsics Eszter és Csorba Géza naplójából leszűrhető közös olvasással és ízléssel¹⁵ – itt sokkal inkább individualizált, a családtagok egyéni olvasói igényeihez alkalmazkodik a könyvtár.

8 GYÖRGY 1886.

9 GYÁNI 1999a 131-137.

10 „Az úriszoba nemegyszer könyvtár is egyúttal. A leltárak felénél a dolgozószobában regisztrálták a könyvszekrényt, könyvvállványt.” GYÁNI 1999a 143.

11 Utóbbi ma is megvan, s a leszármazottak továbbra is „a fiúk könyvszekrényének” nevezik.

12 HOLLÓ 1993.

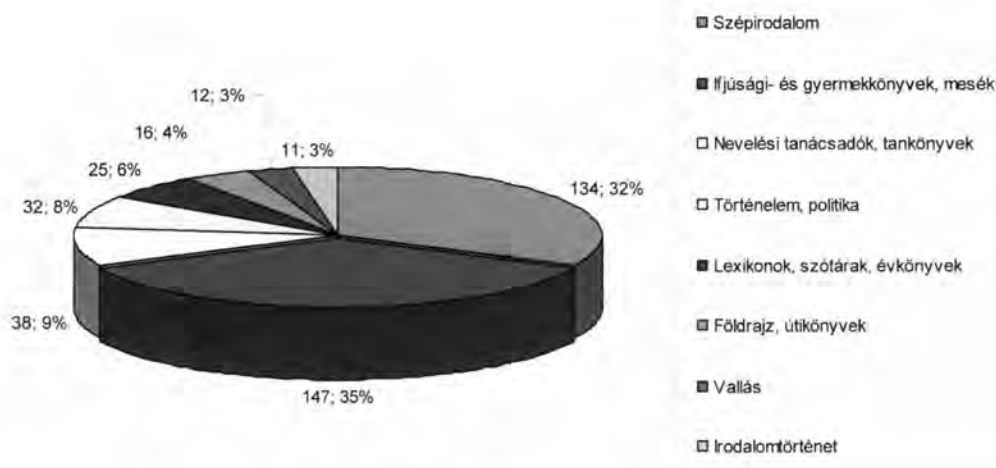
13 HOLLÓ 1993.

14 Lásd MOLNÁR – VARJU 1999.

15 MOLNÁR – VARJU 1999. 337.

A könyvek tartalom szerinti megoszlás

A számítógépes feldolgozás során az egyes tételeket tartalmuk szerint nyolc kategóriába soroltuk. Ez alapján a könyvtár feldolgozott része az alábbi tartalmi megoszlást mutatja:

Látható tehát, hogy a könyvtár kétharmadát a gyermekeknek szánt könyvek, valamint a szépirodalom teszi ki. Ha megint csak György Aladár statisztikáját vesszük viszonyítási alapul, akkor több eltérést is felfedezhetünk: az ott szereplő könyvtáraknál ugyanis jóval kisebb a szépirodalmi munkák aránya, gyermekkönyvek pedig egyáltalán nem jelennek meg abban a kimutatásban. Ugyanakkor a Janny-könyvtárban kisebb teret kapnak a bölcséleti, államtudományi, történelmi és politikai munkák, melyek a statisztika szerint majdnem a felét adták a megkérdezettek könyvtárainak. Mivel a statisztika az egyes foglalkozási csoportokra bontva nem részletezi a magánkönyvtárak összetételét, ezért nem lehet megállapítani, hogy volt-e különösebb tartalmi eltérés (márpedig minden bizonnyal volt) egy „főrangú” vagy birtokos és egy polgári foglalkozású egyén könyvtára között. Mindössze annyit lehet megállapítani, hogy – ellentétben a György Aladár statisztikájában szereplő, valószínűleg a 19. század közepétől kezdődően keletkezett magánkönyvtárakkal – a 19. század végére már sokkal jellemzőbb volt a tudományos munkákkal szemben a szépirodalmi munkák túlsúlya.¹⁶

Jelen esetben a szépirodalmi munkák között az antik szerzők (Vergilius, Szophoklész, Ovidius) és a világirodalom klasszikusai mellett megtalálható például a modern nyugati irodalom néhány darabja, a francia naturalisták, Zola és Maupassant néhány munkája is.¹⁷ A legnagyobb hangsúlyt azonban a német irodalom fontosabb képviselői (elsősorban Lessing, Kotzebue, Schiller, Goethe), valamint a korszak ma már kevésbé ismert, akkoriban viszont nagy népszerűségnek örvendő német írói kapják. Eltekintve a klasszikusok összes munkáinak példányaitól, a legtöbb kötetet,

16 Gyáni 1999b 399.

17 Vö. Molnár – Varju 1999. 334.

tizenhatot, a főleg történelmi regényeket jegyző egyiptológustól, Georg Eberstől találjuk.¹⁸

Ennél is feltűnőbb a népszerű német szerzők dominanciája, ha az Iparművészeti Múzeumban Janny Gyuláné tulajdonaként leltározott könyveket nézzük: a szinte kizárólag német nyelvű kötetek között az említett Georg Ebers munkáin túl a főleg korának társasági életéről Ossip Schubin álnéven író cseh-német író, Lola Kirschner, valamint a Magyarországon is népszerű Eugenie Marlitt és Georges Ohnet könyvei, vagy például a sikeres regényíró, Friedrich Spielhagen több munkája is fellelhető.¹⁹

A magyar szerzők között megtalálhatjuk Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmét, Petőfi összes költeményeit, Arany János, Mikszáth Kálmán, Kisfaludy Károly, Eötvös József, Jókai Mór és Herczeg Ferenc munkáit. A gyermek- és ifjúsági könyvek többségét a népszerű német és amerikai kalandregény-irodalom, valamint Verne regényei (kilenc kötet, vegyesen magyarul és németül) adják, de jelen van a korszak magyar nyelvű ifjúsági irodalmának jellemző terméke, az olcsóbb kivitelű, jórészt zsebkönyv méretű sorozatok (Ifjúság könyvtára, Történelmi könyvtár, Szünidei könyvtár) egy-egy darabja is.

A szépirodalmi kategória műfajok szerinti megoszlásának vizsgálatakor azt tapasztalhatjuk, hogy a próza egyértelműen domináns a drámai műfajokkal vagy a lírával szemben. Ez egybecseng a 19. század végi olvasási szokásokat vizsgáló korabeli kritikusok véleményével, akik elsősorban azt kifogásolták, hogy az olvasók túl sok „könnyedebb” műfajt, regényt és elbeszélést olvasnak – nem is beszélve a súlyosan káros szennyirodalom, a ponyva népszerűségéről –, és kevésbé érdeklik őket az olyan komolyabb műfajok, mint a dráma vagy a líra. A Janny-könyvtár 10-15 verseskötetének többsége nagyrészt gyermekeknek szóló rigmusokat tartalmaz (a verseskötetek pontos számát azért nehéz megállapítani, mert egyes kötetekben – főleg a gyermekkönyvekben és vallásérkölszi nevelő munkákban – gyakran vegyesen találhatók versek és elbeszélések). Így lényegében Petőfi összes verseinek egy kiadása, Eötvös József költeményei, egy Arany-kötet, valamint Mikszáth gyermekversei képviselik a magyar lírai irodalmat, a világirodalom terén pedig a felvilágosodás kori német irodalom két nagyjának, Goethe-nek és Schillernek összes munkái javítják a lírai műfaj könyvtáron belüli arányát.

Nagyjából ugyanez mondható el a drámai műfajokról is: a klasszikus német dráma mellett főleg vígjátékokat vagy az ifjúság számára kiadott színműveket – ilyen például Lampel Róbert kiadásában a *Kis színpad* című, zsebkönyv méretű ötven krajcáros kötet, melyet „úri gyermekek számára” ajánlott a kiadó – találunk a könyvtárban.

Érdemes talán megemlíteni egy-egy példányt a grafikonon látható egyéb kategóriák közül. A földrajzi témájú könyveknél megtaláljuk Stanley afrikai útjáról készült munkáját, Vámbéry Ármin ázsiai utazásainak leírását, illetve a Baedeker-sorozat néhány kötetét. A történettudományos munkák között találkozunk Tacitus és Julius Caesar műveivel, Ernst Curtius *Griechische Geschichte*-jével, valamint Pauler Gyulától *A magyar nemzet történetével*. A könyvtárban egy lexikonról, az 1858 és 1861 között kiadott, tízkötetes *Ismerettárról* tudunk, de volt a család birtokában például egy német-angol, egy német-francia és egy francia-német szótár, egy német szinonimaszótár, és végül egy német nyelvű idegen szavak szótára is. A művészeti könyvek többnyire egy-egy képzőművészeti gyűjteményben tett látogatásról tanúskodnak: a családi könyvtárban találjuk a müncheni Alte Pinakothek 1896-os katalógusát, a bécsi Schatzkammer

18 Ebers történelmi regényeivel és népszerűsítő tudományos munkáival nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 19. század végétől egyre inkább megnőtt az érdeklődés az egyiptológia iránt.

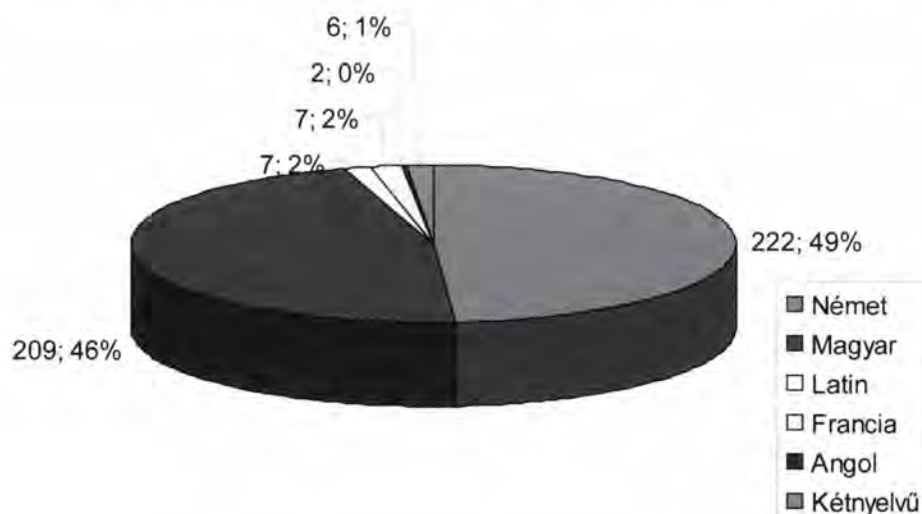
19 MOLNÁR – VARJU 1999. 329.

gyűjteményi katalógusát, vagy az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1910 és 1914 között rendezett kiállításainak katalógusait.

Végül a családtagok újságolvasási szokásairól kell megemlékeznünk. Napilapok vásárlásáról nincs forrásunk, ami nem meglepő, mivel a korszakban a napilapolvasás gyakran kávéházakban, társas körökben, kaszinókban, egyletekben vagy a munkahelyen zajlott. Ráadásul kicsi volt annak a valószínűsége, hogy a tulajdonosok megtartották az elolvasott lapokat, sokkal valószínűbb, hogy télen például tüzelésre vagy egyéb célokra használták őket. A folyóiratok közül az orvosi szaklapok mellett a korszak legnépszerűbb német nyelvű családi lapját, a *Gartenlaube*-t vásárolta rendszeresen a család, de a könyvtárban két, kifejezetten gyermekeknek szóló lap, a *Magyar Ifjúság*, valamint az Ágai Adolf által szerkesztett *Kis Lap* példányai is megtalálhatók. A kalendáriumok közül a *Fliegende Blätter* című müncheni élclap kiadványát vásárolta a család.

A könyvek nyelvi összetétele

Míg a családi könyvtár tartalom szerinti összetétele a tulajdonosok ízléséről tanúskodik, addig a könyvek nyelvek szerinti elemzése a polgárcsalád kulturális háttérééről szolgál némi információval. Az adatbázisba gyűjtött könyvek nyelvi összetétele a következőképpen alakul:

A grafikonon jól látszik, hogy a könyvtáron belül nagyjából kiegyenlített a magyar és német nyelvű könyvek aránya. Ez az arány az orvosi szakkönyvek és folyóiratok figyelembe vételével – mivel az orvosi könyvek jelentős része ekkor még német nyelvű volt²⁰ – feltételezhetően az utóbbi irányába tolná el, de ettől függetlenül is feltűnő, hogy Jannyék műveltségében mennyire meghatározó a német kulturális orientáció. Ez persze egyáltalán nem meglepő annak tükrében, hogy a feleség német nyelvterületről származik (hétköznapi érintkezésben nem is nagyon használta a magyar nyelvet), Janny Gyula pedig tanulmányainak köszönhetően és szakmájából kifolyólag is kötődött a német kulturális közegehez. Ezzel párhuzamosan a Janny-család házi

20 GYÁNYI 1999b 390-391.

könyvtárán megfigyelhető a magyar nemzeti műveltség kialakításának igénye is, amit elsősorban a korszak romantikus nemzeti íróinak munkái képviselnek.²¹

A könyvtárban néhány idegen nyelvű könyv is megtalálható (a német könyveket szándékosan nem soroltuk ide, mivel azt tulajdonképpen a család második – illetve a feleség esetében első – anyanyelvének tekinthetjük). A francia nyelvű kötetek között találunk olyan kétnyelvű, német-francia könyvet, amely a nyelvtanulás segédeszközüül szolgált, de a könyvjegyzékekben szerepel például egy francia illusztrált lap, a *Le Monde Illustré* egy példánya is. Angol nyelvű könyvet mindössze kettőt, egy ifjúsági olvasókönyvet és egy angol irodalomtörténetet találhatunk.

A könyvek beszerzési csatornái

A fellelhető források alapján lehetőség van a könyvek beszerzési csatornáinak felvázolására is. A könyvekben található bejegyzések, ajánlások alapján több esetben azonosíthatók az ajándékozott kötetek. Hat esetben találunk olyan bejegyzést, ahol a szülők ajándékoztak a gyermekeknek — többnyire iskolai vizsgák sikeres letételekor — egy-egy könyvet. Erre példa Alphonse Daudet *A kis izé* című ifjúsági regénye (Kiscelli Múzeum, leltári szám 93.97.1), melyben a következő ajánlást olvashatjuk: „Kedves Gizuskájoknak 1898 május 18-i első kitűnő vizsgája emlékeül a szerető szülők. Budapest, 1898 május 18. Dr. Janny Gyuláné, Prof. Dr. Janny Gyula”.²² Emellett a család baráti körébe tartozó orvos- történésztől, György Tibortól több családtag is kapott ajándékba könyvet.

A legtöbb könyv azonban vásárlás útján került a család birtokába. Az 1889 és 1895 közötti időszakból fennmaradt számlák²³, valamint az egyes kötetekben található címkék alapján három könyvkereskedőt lehet azonosítani. A legtöbb könyv a Janny-család Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utcai lakásának közelében, a Szervita és Kristóf tér sarkánál található Pfeifer Ferdinánd-féle könyvkereskedésből, valamint Grill Károly Dorottya utcai könyvesboltjából származik. A könyvtárban található olyan kötet is, amely Jakob Plaschka bécsi boltjából való, amiből arra lehet következtetni, hogy Janny Gyula számos külföldi tanulmányútja során nem csak orvosi szakkönyveket, hanem szépirodalmi műveket is vásárolt.

Meg kell még említeni a könyvtárgyarapítás harmadik formáját, az öröklést is. Esetünkben Janny Gyula édesapjától, a pedagógus Janny Józseftől származik néhány kötet. Néhányukról a bennük található kéziratos bejegyzés alapján egyértelműen kiderül, hogy azok Janny József tulajdonát képezték, de minden bizonnyal ide sorolhatjuk az összes, az 1840-es és 60-as évek között kiadott gyermekkönyvet, vallásos irodalmat és nevelési tanácsadót is.

Arról, hogy a Janny-család a sajátján kívül használt-e más könyvtárakat, nincs adat, annyi azonban valószínűsíthető, hogy a családfő a Királyi Magyar Természettudományi Társulat és a Budapesti Királyi Orvosegyesület tagjaként bejáratos volt mindkét egyesület könyvtárába (az Orvosegyesületnek pl. 1885-ben 7934 kötetes, főleg orvostudományi szakkönyvekből álló könyvtára volt).²⁴

21 vö. GYANI 1999b 397-399.

22 Kiscelli Múzeum, leltári szám 93.97.1. Azt, hogy a könyvkiadás is felismerte a gyermekeknek való ajándékozás piaci jelentőségét, jól mutatják az olyan könyveimék, mint Piros tojások Iskolai ajándékul jó gyermekeknek vagy Vásárfia. Jó gyermekek számára.

23 A család hosszú ideig megőrizte a háztartással kapcsolatos számlákat, valamint a kiadásokra vonatkozó számadásokat, a könyvvásárlások tekintetében azonban csak erre a hat éves időszakra vonatkozó számlák maradtak fenn.

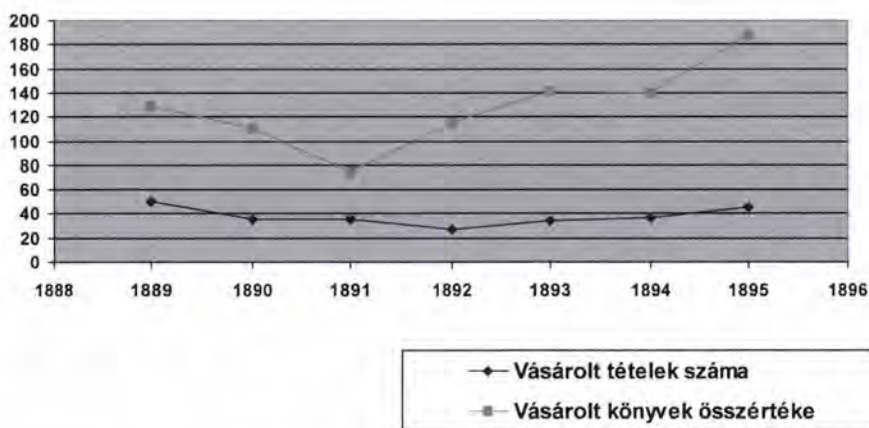
24 GYÖRGY 1886 344.

Könyvvásárlási szokások

A Janny-család hagyatékában fennmaradt számláknak köszönhetően a vásárlási szokások elemzésére is lehetőség van. Az 1889 és 1895 közötti időszakra vonatkozó, összesen nyolc darab számla közül 1889-ből egy Grilltől, 1890–91-ből egy-egy Pfeifertől, 1892-ből egy Grilltől és egy Pfeifertől, végül 1893–95-ből egy-egy Pfeifertől származik. A könyvvásárlás éves elszámolás alapján történt, így a hat év alatt Janny Gyula összesen 214 tételnyi könyvet, folyóiratot és kalendáriumot vásárolt a két kereskedőtől összesen 765 forint 88 krajcár értékben. Ez a mennyiség a könyvtár teljes méretének fényében kissé aránytalannak tűnik – a könyvtár kb. 30-35 éves „életszakaszán” belül 6 év alatt lényegében a könyvtár egynegyedét beszerezték –, de a vásárolt könyvek egy része másoknak szánt ajándék is lehetett (erre utalhat például az a tény, hogy adatbázisunkban nem található meg minden olyan könyv, amely a számlákon szerepel). Ráadásul az 1890-es évek jelentették Janny karrierjének csúcspontját, s ezzel együtt anyagi helyzetének jelentős javulását: 1891-ben például már megengedhette magának, hogy felesége nevére 8000 forintért nyaralót vásároljon a Svábhegyen.²⁵ Valószínű, hogy a könyvtár gyarapodása ettől az időszaktól kezdve indult igazán be.

A vásárolt könyvek száma és értéke következőképpen alakult a vizsgált időszakban:

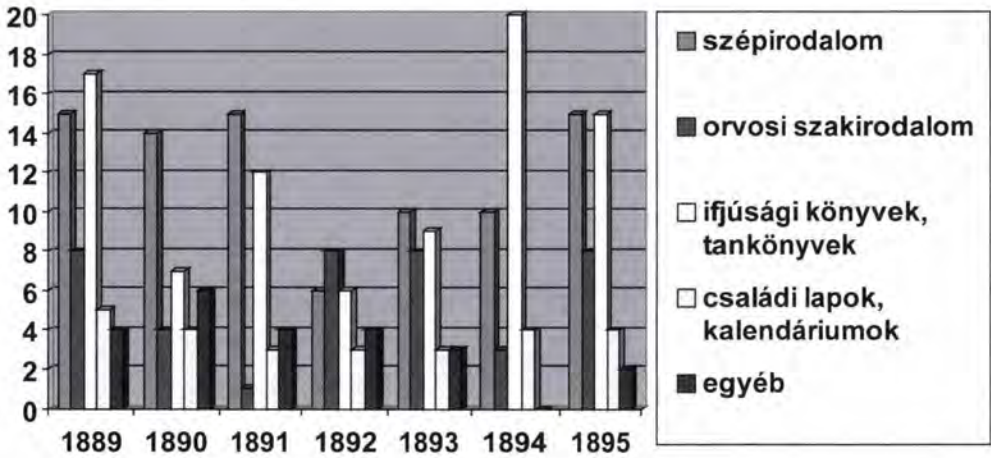

A legnagyobb értékű, 188 forintos vásárlás az utolsó vizsgált évben történt, de a legtöbb könyvet 1889-ben (129 forint értékben) vásárolták. A legalacsonyabb értékben, 75 forintért, 1891-ben vásároltak, holott nem ebben az évben vették a legkevesebb könyvet (ez 1892-ben történt, 27 tétellel). Ennek oka, hogy 1891-ben több olcsóbb, 30, 60, 80 krajcáros könyvet, köztük több iskolai segédkönyvet, valamint olcsó irodalmi sorozatok néhány darabját szerezték be. Az 1895-ös vásárlás magas értékét pedig döntően az befolyásolta, hogy ekkor vásároltak Goethe és Schiller összes műveinek kiadásaiból egy-egy kötetet, melyek 18, illetve 12 forintba kerültek, valamint ekkor vettek joghallgató fiuknak egy drágább jogtörténeti munkát. A hat év alatt beszerzett összes tétel közül a legnagyobb értéket, évente 22 forintot azonban egy orvosi periodika, a *Jahresbericht der Medizin* képviseli.

25 KÁRASSZON – STERNEGG – ZLINSZKY 2004. 97.

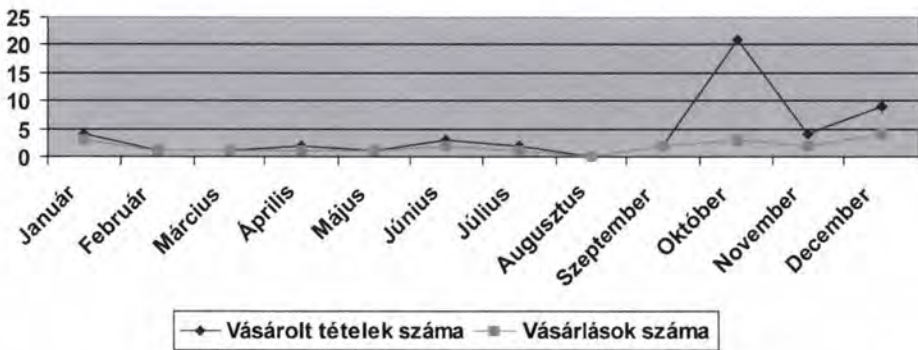

Az éves vásárlások tartalmi megoszlását a következő grafikonon ábrázoltuk:

Jól látszik, hogy a vásárlásokat elsősorban a szépirodalmi munkák, valamint a gyermekeknek vásárolt ifjúsági művek és tankönyvek határozzák meg. Ugyanakkor az egyes években jelentős részt képviselnek a különböző családi lapok és kalendáriumok: Jannyék minden évben megvásárolták a Gartenlaube-t, valamint a Fliegende Blätter kalendáriumát.

Az 1889-es, Grill-féle könyvszámlán pontos dátumokkal is szerepelnek a vásárlások, amit az alábbi grafikonon ábrázoltunk:

Janny Gyula ebben az évben összesen 22 alkalommal vásárolt, 50 tételnyi könyvet, 129 forint 43 krajcár értékben. Minden hónapban legalább egyszer vásárolt Grillnél, ez alól csak az augusztus jelent kivételt, amikor feltehetően a család nyaralt.²⁶ A legtöbb könyvet – vásárlási

26 Amint azt korábban említettük, 1891-ben Janny villát vásárolt a Svábhegyen, ettől fogva a család itt töltötte

alkalmat és darabszámot tekintve egyaránt – az őszi-téli időszakban vették. Ez elsősorban a gyermekek iskolai évének beindulásával függ össze, mert a számlákon ebben az időszakban főleg tankönyvek és iskolai segédkönyvek szerepelnek.

Összegzés

Janny Gyulának és családjának könyvtára egy a 19. század végén élő, elődei kultúráját megőrző, s ezzel párhuzamosan egy újfajta, nagyvárosi műveltséget kialakítani próbáló polgárcsalád képét mutatja. Míg az olvasáskultúra terén mindvégig mérvadó marad a német kultúra befolyása, eközben a könyvtár tulajdonosai törekednek a korszakra jellemző nemzeti műveltség kialakítására és ápolására is; emellett nyitottak maradnak a modern, kozmopolita polgári világot idéző írások befogadására.

Ez a fajta kettősség érvényesül az olvasmányok „minőségénél” egyaránt. A könyvtárban jól megférnek egymás mellett a „nívós” szépirodalom remekei és a könnyedebb, szórakoztató lektűrök. Hasonló a helyzet a könyvek külsejét tekintve: ugyanúgy megtaláljuk a reprezentatív, díszes külsejű könyveket, mint az olcsóbb kivitelű, kisebb méretű, így könnyebben hordozható darabokat.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Janny-család éppen úgy „fogyasztotta” a magas- vagy elitkultúra termékeit, mint a populárisabb, könnyedebb, már-már a ponyva határait súroló olvasmányokat. Ez a fajta „kulturális mindenevőség” – ami nem csak az olvasás, hanem a színházba, később moziba járás vagy a hétköznapi szórakozás egyéb módozatain is megfigyelhető – az, amit a korszak kritikusai olyan élesen elutasítottak, holott egyszerűen egy új típusú, jellegzetesen nagyvárosi kultúra fogyasztásáról van szó, melynek bizonyos elemei ugyanúgy eljutottak egy tisztes belvárosi polgárcsaládhoz, mint a külvárosokban lakó munkásokhoz.

A Janny-család házikönyvtára egyedülálló lehetőséget ad arra, hogy belülről vizsgáljuk a 19. század végi budapesti polgári olvasáskultúra jellegzetességeit. Az elemzés célja azonban semmiképp sem lehet az általánosítás, a „tipikus” polgári könyvtár meghatározása, hiszen – mint azt a Janny-könyvtár esete is jól illusztrálja – még a 19. század végére legnagyobbreszt elmagyarosodott, sajátos „pesti” kultúrát kialakító polgárságon belül is sok, különböző társadalmi, etnikai és vallási háttérrel rendelkező csoport létezett. E csoportok eltérő kulturális mintáinak egyik lehetséges megközelítését az olvasói ízlés elemzése jelentheti. Ahhoz azonban, hogy közelebb kerüljünk a korabeli polgárság olvasói mentalitásának feltárásához, jóval több, a Janny-családéhoz hasonló könyvtár vizsgálatára lenne szükség. Annak azonban kicsi az esélye, hogy a világháborúk, politikai rendszerváltások, valamint a családokban lezajló generációváltások ellenére több polgári magánkönyvtár rekonstruálhatóvá válna. Ezért is tekinthető egyedülállónak a Janny-család magánkönyvtára, melynek fennmaradása elsősorban az utódokba oltott könyvszeretetnek köszönhető. És talán ez lehet a Janny-könyvtár elemzésének egyik fő tanulsága: a polgári mentalitás egyik fő vonása, a családi hagyományok, az ősök emlékének ápolása az egykori családtagokhoz kötődő könyvek megbecsülésében is megfigyelhető.

---

a nyarakat. Egy esetben találunk utalást arra, hogy még ekkor is lejárt Pestre könyvet vásárolni: egy 1905-ben lányának, Gizellának ajándékozott könyvben a „Budapest, Svábhegy 1905. június 30-án” bejegyzés olvasható.

Irodalom

GYÁNI 1996

Gyáni Gábor: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja. *Budapesti Negyed* 4 (4): 125-152.

GYÁNI 1999a

Gyáni Gábor: *Az utca és a szalon, Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940*. Budapest: Új Mandátum.

GYÁNI 1999b

Gyáni Gábor: Az olvasó táblabíró, Középosztályi műveltség a 19. század elején. *Történelmi Szemle* XLI (3-4): 387-403.

GYÁNI 2002

Gyáni Gábor: Közkönyvtárak mint a polgárosodás emeltyűi. In *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Ablonczy Balázs, ifj. Bertényi Iván, Hatos Pál, Kiss Réka, szerk. 338-366. Budapest: Books in Print.

GYÖRGY 1886

György Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*. Budapest: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal.

HOLLÓ 1993

Holló Szilvia: Ifjúsági könyvek egy pesti polgárcsalád házikönyvtárából (1840-1913). *Magyar Könyvszemle* 3: 342-346.

KARASSZON 2004

Karasszon Dénes – Sternegg Mária – Zlinszky János: Billroth műtőjétől az Erzsébet Kórház igazgatói székéig: Dr. Janny Gyula 1842-1916. Budapest: Szent István Társulat.

MOLNÁR – VARJU 1999

Molnár Julianna, Varju Zsuzsanna: Az olvasás és a könyv szerepe a dualizmus-kori polgárság magánéletében. *Magyar Könyvszemle* 115. (1999/3): 329-342.

VÍGH 1999

Vigh Annamária: Reggeli, ebéd, vacsora a Koronaherceg utcában. In *Tanulmányok Budapest Múltjából* XXVIII. Szvoboda Dománszky Gabriella, szerk. 319-329. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum.

Perényi, Roland

WHAT DOES THE METROPOLITAN CITIZEN READ?

Attempt to reconstruct the library of the Janny family

There is only scattered information about the exact content of a 19th century civil private library, about the reading and book-shopping habits of the owners. It is very rare to find a private library still in one piece, to be examined. However it is still possible to reconstruct most of the private library of Janny, Gyula (1842-1916) the first hospital superintendent of the Erzsébet Hospital. It is still to be found mainly at the successors and partly in public collections.

According to the present state of the library we can assume that it contained about 600 pieces containing books, journals, magazines. The survey deals in detail with 454 pieces. It became clear through the research that it's not enough to take a library as a hole. The books has to be distinguished by the family members who has used them and also the ones that are shared. In this case the wife's library is easy to separate, it mostly contains historical novels, in German with ornamental covers. The three children of the family, Gyula and Géza the boys were usually reading adventure novels and junior novel series, while Gizella the youngest, girl collected the moralizing girlish novels, typical at that time.

A strongly German oriented collection, not missing the Hungarian national classics is to be found in the Janny family library. The great international classics are present just as the - at the time so popular novels and some of the realistic literature.

Thanks to some bills remaining we can also get significant information about the book shopping habits of the family. Book buying was a regular outlay of the family: the head of the family bought books for a larger amount of money almost every month, the buys increased at the beginnings of the school years. It also turns out from the notes in the books that books were popular as presents among family members and friends as well.

AZ 1800 -AS ÉVEK FELEDÉSBE MERÜLT PEST-BUDAI KÁLYHÁSMESTEREI II.

A fenti téma első részét a jelen kiadvány előző kötetében¹ ismertettük. A téma folytatásaként a 19. század második felében működő olyan pesti és budai kályhás mesterekkel foglalkozunk, akiknek a tevékenységéről a további kutatások során előkerült adatok, illetve a termékeiket bemutató mintalapok tanúskodnak.

A korszak kézműiparát meghatározó fontos esemény az 1859-es iparszabadságról szóló rendelet volt, amely Ausztriára és a többi monarchiabeli országra vonatkozott.² Hazánkban a szabad iparüzés gyakorlata 1862 után érvényesült. A sajátos magyar fejlődésnek megfelelően a céhek, – bár már átszervezett formában – tovább éltek 1872-ig, végleges eltörlésükig.³

A mesterek kályháikat városi műhelyeikben állították elő, és legtöbb esetben itt is árulták azokat. Olyan újságokban hirdettek mint a Pester Lloyd, a Vereinigte Pester und Ofner Zeitung, vagy az 1870-es években alapított Adressen Kalender von Pest, Ofen und Altofen. A kályhák előállításánál a mindenkori fő szempont a tüzelőanyaggal való takarékoskodás, valamint a keletkezett meleg hő leadásának mennél nagyobb fokú elérése volt.⁴

Ennek érdekében technikai újításokkal a kályha belső szerkezetét füstelvezető csatornák beépítésével átalakították, amelynek következtében a kályha külsejét is megváltoztatták. A kályha formájának, díszítésének kialakításában nagyrészt az Ausztriából kiinduló hatások érvényesültek. Az előállításukhoz szükséges nyersanyagot, a közepes, de főleg a jobbminőségű termékekhez, Alsó-Ausztriából hajóval, Felső-Magyarországról vonattal szállították. Műhelyeik technikai felszereltsége igen hiányos volt, nem rendelkeztek gépekkel, segédeszközökkel, a legtöbb munkafolyamatot kézzel végezték. A tárgyak előállításánál a külföldről eltérő kezdetleges eljárásokat alkalmaztak. Ezek ismeretében érthető volt, hogy legtöbbször előnyösebb volt a készárut külföldről behozni, mint itthon előállítani. A tőke hiánya, a kedvezőtlen munkaviszonyok, a nem megfelelő munkabérek, a külföldről behozott vámmentes áruk csak fokozták a hazai termelés elégtelen alakulását, így az képtelen volt a versenyt felvenni a külfölddel.⁵

Ugyanakkor a tanulmány alapjául szolgáló jelentés (lásd: később) éppen akkor fogalmazódott, amikor a magyarországi kályhás ipar fejlődésnek indult, a jelentősebb kerámiagyárak is elkezdték a kályhák gyártását, méghozzá európai színvonalon. Természetesen a gépesítés hiánya igaz, bár ez csak az agyagörlés és a mázórlés esetében vethető fel, a többi munkafolyamat még sokáig a kézi termelés keretei között maradt. Ekkor válik általánossá a szériagyártás és a gipszsablonos csempekészítés, ami egyértelműen a minőség javulását hozta magával.

---

1 S. CSEREY 2004-2005. Tanulmányok Budapest Múltjából XXXII. 91-113.

2 DÓKA 1979. 190.

3 DÓKA 1979. 14.

4 ÖRLEY 1904.

5 Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. A Budapesti Kamarai Kerület kézmű és gyáriparáról. 1870-1875 között. 244. Fazekasipar